

Zakaj naj se socialna pedagogika ukvarja tudi z učiteljskim delom

Why should social pedagogy deal with the teacher's work too

Marija Lesjak⁵

Povzetek

⁵Marija Lesjak, prof. razr. pouka, Osnovna šola Ledina, Komenskega 19, 1000 Ljubljana.

Članek obravnava učiteljev položaj v družbi. Avtorica skuša prevideti, kakšen vpliv bo imelo vključevanje otrok s posebnimi potrebami na kakovost učiteljevega dela in njegov položaj. Poskuša pa tudi pokazati, da bi dejavniki, ki bistveno zamejijo položaj učitelja v družbi, lahko bili zanimivi tudi za socialno pedagogiko in njene študije.

***Ključne besede:** družbeni položaj učitelja, vključevanje, integracija, socialna pedagogika.*

Abstract

The article deals with the teacher's status in the society. It also tries to anticipate the impact of the integration of special needs children on the quality of the teacher's work and status. We would like to show that the problems emerging

from these changes could be interesting for the social pedagogical work.

Key words: *the teacher's social status, integration, social pedagogy.*

Uvod

Učiteljev položaj v družbi bistveno zamejijo vsaj tri dejstva:

1. večina zaposlenih med učitelji so ženske (feminizacija učiteljskega poklica),
2. učitelji se ne zavedajo družbene vloge dela, ki ga opravljajo, s tem pa tudi ne svoje družbene vloge,
3. v šolskem polju se delo vedno bolj (lažno) profesionalizira in postaja vedno bolj delovno zahtevno.

Kljub temu, da lahko učitelja 'opišemo' kot predstavnika šole, ki je v bistvu ideološki aparat države, in bi mu potemtakem pripadal posebni, temu primeren položaj, pa rezultanta vseh naštetih dejstev umesti učitelja v skupine na obrobju družbe. Trditev je drzna, jo je pa mogoče utemeljiti.

Socialna pedagogika na Slovenskem naj bi se, glede na svojo začetno usmeritev, ukvarjala prav s skupinami na obrobju družbe, zato na tem mestu vidimo možnost za nepristransko preučevanje dejavnikov, ki zamejujejo učiteljev družbeni položaj.

V nadaljevanju besedila tako utemeljujemo navedeno tezo, v zaključku pa se spuščamo v krajšo polemiko. Gre za polemiko ob predvideni integraciji otrok s posebnimi potrebami v redno osnovno šolo.

Na kratko o feminizaciji učiteljskega poklica

Problem feminizacije učiteljskega poklica sega že v dobo industrializacije, ko je ženska stopila v polje javnega dela. Pred tem je bilo - tudi in predvsem - njeno delo skrito za zidovi hiš. Ženske 'odidejo od doma' zaradi lažjega preživetja družine ali pa zaradi lastne neodvisnosti. Ženske so/smo si torej uveljavitev (tudi v učiteljskem poklicu) želele same (po Dušanu Rutarju).

Že ob vstopu žensk na področje javnega dela se pojavi razlikovanje med spoloma. Razlikovanje je očitno predvsem na dveh ravneh: na ravni specifičnega mesta zaposlitve (praviloma množična dela za stroji, mesto vzgojiteljice ali učiteljice) in seveda nagrade za opravljeno delo - plačilo

je bilo praviloma nižje od tistega, ki so ga prejeli moški. Pomembno vlogo tu igrajo še ideologije izobraževanja, religije, politike ...

Naš namen ni obnavljanje celotne zgodovine, saj ni ne časa ne volje za takšno početje. Opozoriti želimo le na to, da je treba položaj učiteljskega poklica pogledati tudi v luči zgodovinskega razvoja. Milharčič Hladnikova je zanimivo naslovlila prvo poglavje svoje knjige Šolstvo in učiteljice na Slovenskem: Učitelji ženskega spola (Milharčič Hladnik, 1995). Zanimiva besedna zveza torej, ki nam zaradi predhodnega vedenja in izkušenj priključuje niz asociacij na temo učiteljskega poklica in dolžnosti, ki iz njega izhajajo, in ki so (prav zaradi predhodnega vedenja) nekako 'naravno' združene z osrednjo vlogo ženske: vlogo žene, matere, gospodinje, ki ji je sicer mesto doma, za štedilnikom. Gre za povezave z nežnostjo, skrbnostjo, urejenostjo itd.

Besedna zveza pa predvsem opozarja na vse večjo feminizacijo in s tem tudi na spolna nasprotja, znana iz preteklosti (preberemo lahko npr. o zahtevah moških, da naj se plača ženskimi učiteljicam zmanjša, pa o odločbah, po kateri učiteljica ne bi smela biti poročena in imeti lastnih otrok...).

Zgodovina učiteljskega poklica je tako slejkoprej zgodovina ženskega (skoraj zastonskega) dela, seksualnega antagonizma in 'pospravljanja' ženske za stene njenega doma. Vsa našeta dejstva so pogoj za proletarizacijo poklica, ki se praviloma hitreje pojavlja tam, kjer večino zaposlenih tvorijo ženske (Apple, 1992).

Nekaj o družbeni vlogi učiteljevega dela

Prvo dejstvo stopnjujemo z naslednjim: učitelji se ne zavedajo družbene vloge svojega dela. V raziskavi, ki je bila opravljena, odgovarja večina razrednih učiteljic, da je poslanstvo šole v tem, da otroke nauči pisati, brati, računati in jih izuri v še nekaterih veščinah; predvsem pa naj jih vzgaja; učitelji naj se z učenci pogovarjajo in jih razumejo ...

Ob tem jih večina pozablja na dejstva, o katerih nas pouči Althusser: da je šolski aparat ideološki aparat države in da tovrstni mehanizmi, ne glede na to, kakšni so, skupaj prispevajo k istemu rezultatu: k reprodukciji produkcijskih razmerij (Althusser, 1980, s.59). Šolski ideološki aparat države "zgrabi otroke vseh družbenih razredov že v otroškem vrtcu in jim od otroškega vrtca naprej leta in leta, ko je otrok najbolj "ranljiv", v precepju med družinskim aparatom države, z novimi in starimi metodami vtepa v glavo "spretnosti", ovite v vladajočo ideologijo..." (ibid., s. 60). Nadaljuje, da je vsaka skupina, ki spotoma odpade, praktično opremljena z ideologijo, ki ustreza vlogi, ki jo mora osebek opravljati v razredni družbi (prav tam, s. 61). Slednji citat popestri izjava intervjuvane osebe, ki pravi,

da se v šoli, razredu, skratka povsod, kjer se zbere večja masa ljudi, oblikujejo skupine; take, ki 'vlečejo naprej' in take, ki zgolj 'capljajo' zadaj.

Ne-videnje dejstev o naravi učiteljevega družbenega dela vodi v slepo delo brez realnih okvirjev. Ni distance, ki bi prinašala večjo učinkovitost in smiselnost dela - ali vsaj poskus osmišljanja vsakodnevnih praks.

Nekritičnost pri izvajanju vsakodnevne učiteljskega dela pa vodi k tretjemu dejstvu: lažni profesionalizaciji dela in intenzifikaciji dela.

O (lažni) profesionalizaciji in intenzifikaciji učiteljskega dela

Učiteljski poklic in učitelj v razredu je skozi zgodovino sprejemal pod svoje okrilje veliko vlog in nalog. Od discipliniranja, vzgajanja in izobraževanja na začetku, je postala njegova naloga tudi skrb za zdravje, za čisto in zdravo telo (zobje!), potem skrb za otrokovo dobro počutje in razumevanje njegovih čustvenih stanj, dobrih in slabih dni... (Jones po Lesjak, 1994). Učitelj z navidezno lahkoto vse to sprejema, pravzaprav se mu vse to zdi povsem 'naravno' in v skladu z njegovim poklicem, pri tem pa skozi zadnja vrata učiteljskih praks vstopa lažna profesionalizacija. Učitelj ima občutek, da zmore opravljati vse te naloge, dejstvo pa je, da je pri njihovem izvajanju vendarle podrejen strokovnim avtoritetam psihologa, zdravnika, zobozdravnika, ne nazadnje pa tudi šolskim oblastem, saj je njegovo delo z uvedbo zunanjih preverjanj nenehno pod drobnogledom. Hkrati posegajo v njegovo delo tudi mediji, starši, itd., profesionalizacija in avtonomnost se tako sprevačata v njuno nasprotje: lažno profesionalizacijo in ne-avtonomnost (v najboljšem primeru pol-avtonomnost).

Ob vsem tem se učitelj čuti preobremenjenega. Apple citira Larsona (zanimivo je, da moramo za to, da naša izvajanja postanejo upoštevanja vredna, navajati primere iz tuje strokovne literature...): "Intenzifikacija je eden bolj otipljivih načinov, ki razjedajo delovne privilegije delavcev v izobraževanju. Pokazatelji so številni, od trivialnih do zapletenih - od tega, da učitelj nima nobenega časa, niti da bi šel na stranišče, spil skodelico kave ali se odpočil, do tega, da nima sploh nobenega časa, da bi sledil razvoju svojega strokovnega področja. Intenzifikacijo lahko pri umskem delu nabolj nazorno vidimo v trajnem občutku delovne preobremenjenosti, ki se še povečuje" (Larsonu po Apple, 1992, s.107).

Ob vsem tem si učitelji še sami nakopljejo dodatna šolska dela, navadno popoldanska in večerna, ustvarjajo, zaradi novih metod, nova in nova učna sredstva ter materiale za delo z učenci... Da o popravljanju izdelkov učencev in vodenju evidence o le-teh ne govorimo. Intenzifikacija je še posebej močna ob zaključku šolskega leta, ko se vsa ta t.i. administrativ-

na dela skoncentrirajo na kratko časovno obdobje. Rezultat je utrujenost, nezmožnost zanimanja tako za umsko delo kot za kritično vrednotenje lastnega dela.

O problemu integracije otrok s posebnimi potrebami

Vključevanje otrok s posebnimi potrebami (čeprav so bili otroci z lažjimi motnjami že do sedaj vključeni v izobraževalni proces, še posebej v začetnih razredih osnovnega šolanja) bo še en dejavnik v nizu tistih, ki zmanjšujejo učiteljevo strokovnost oz. profesionalnost. Socialni pedagog bo še ena strokovna avtoriteta, na katero se bo učitelj moral naslanjati in se ji podrejati, saj sam za delo z otroki s posebnimi potrebami ni dovolj usposobljen.

Na tem mestu bi lahko prekinili zgolj teoretično razpravo in pričeli navajati dejanske normative, število ur t.i. specialne pedagogike, ki so je 'deležni' razredni učitelji na dodiplomskem izobraževanju za učitelje razrednega pouka, navedli bi lahko tudi število ur dodatnega modulskega izobraževanja učiteljev na to temo, pa ni smiselno, saj je jasno, da je vse tovrstno izobraževanje le kaplja v morje v primerjavi s tistim, ki so ga deležni socialni pedagogi.

Te razprave ne smemo brati v luči učiteljev kot 'ponižanih in razžaljenih', ker to ni njen namen. Gre za problematizacijo učiteljeve usposobljenosti za delo z otroki s posebnimi potrebami, gre za problem kakovostnega dela, gre tudi za problematizacijo učiteljevega položaja v tem sistemu in predvsem gre za poskus problematiziranja prihodnjih praks, kar vključuje predvidevanje na podlagi genealogije učiteljskega poklica.

Predvidevamo torej, da bo učiteljeva avtonomnost znova padla na problemu integracije otrok s posebnimi potrebami. Hkrati pa bo padla učinkovitost njegovega dela, saj bo moral svoje delo še bolj razdrobiti in diferencirati, pri tem bo intenzifikacija še večja, in ... Naše osnovno šolstvo bo še bolj kot do sedaj izobraževalo in vzgajalo za povprečje (ker bodo učitelji v to še bolj kot do sedaj prisiljeni), družba, ki ni pripravljena sprejemati drugačnosti (sploh pa otroci, ki so v prvih letih šolanja usmerjeni predvsem vase), bo integrirane otroke najverjetneje stigmatizirala. Učiteljem se tako obeta velikansko delo, ki prav gotovo, če le pogledamo na prva tri problematizirana dejstva, ne bo opravljeno zadovoljivo. Gibljemo se v začaranem krogu.

Dosedanja razprava nas sili v preroško vpitje v puščavi, ki ga sicer nikakor nočemo in ne moremo sprejemati: več kot očitno je namreč, da bo treba o integraciji otrok s posebnimi potrebami v redno osnovno šolo še temeljito premisliti in domisliti, predno se problem zares zaostri.

Sklep

In če se nam ob tem vedno bolj dozdeva, da socialna pedagogika ne bo mogla poskrbeti za rešitev problema učiteljske umestitve na rob družbe, bi bilo smiselno vsaj premisliti, kako z uvedbo integracije otrok s posebnimi potrebami v redno osnovno šolo najbolj učinkovito zasnovati delo v njej, da bo izobraževanje in delo smiselno, dobro in da bomo lahko delali vsaj v smeri najmanjše povzročene škode, če že v smeri najboljšega možnega ne bomo mogli. Premisliti velja tudi glede na tukaj zapisana dejstva.

Viri

Althusser, Louis (1980), *Ideologija in ideološki aparati države*. V: Skušek, Z. (ur.), *Ideologija in estetski učinek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Apple, Michael W. (1992), *Šola, učitelji in oblast*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Bolt, Christine (1995), *The Women's Movements in the United States and Britain from 1790s to the 1920s*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Jones, D. (1990), *The genealogy of the urban schoolteacher*. V: *Foucault and education, Disciplines and knowledge*. New York: Routledge, Capman and Hall Inc.

Lesjak, Marija (1994), Učitelj med "po-klicem", protislovjem in brezdeljem. O zgodovini učiteljskega poklica v Angliji v 19. stoletju. V: *Šolska kronika*, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje 27. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Milharčič Hladnik, Mirjam (1995), *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.